

Cseh–magyar kapcsolatok 1249 és 1254 között¹

A Cseh és a Magyar Királyság alapvetően már III. Béla uralkodása óta jó, sőt kifejezetten baráti viszonyt ápolt egymással, ami dinasztikus kapcsolatokban (pl.: Árpád-házi Konstancia és I. Ottokár házassága), valamint közös hadműveletekben (pl.: együttes részvétel a Sváb Fülöp és a IV. Ottó közötti német belviszályban, közös hadjárat II. (Harcias) Frigyes ellen 1233-ban) is megnyilvánult. Ez a régóta tartó és mindkét ország számára meghatározó szövetségi kapcsolat azonban a 13. század második felében felbomlott, aminek következtében IV. Béla és I. Vencel, illetve II. Ottokár háborús ellenfelekké váltak, aminek oka a Babenberg-örökség, jobban mondva az osztrák hercegségek megszerzése iránti vágy volt. A szakításra természetesen nem egyik napról a másikra került sor, hiszen az örökség problémájának felmerülését követően még éveket kellett várni a tényleges konfliktus kibontakozására. A hadműveletek megindítását megelőzte egyfajta látens szövetségi kapcsolat, mely időszak alatt a két uralkodó ugyan formálisan és tetteleg is szövetségesként viselkedett, de tisztában voltak vele, hogy hosszú távú terveik miatt valójában riválisok, vagy legalábbis azok lesznek. Tanulmányomban ennek a változásnak, illetve szakításnak a folyamatát kívánom részletesebben bemutatni.

A témával ugyan már többen is foglalkoztak valamilyen formában (Pauler Gyula, Szűcs Jenő, Kristó Gyula és legújabban Szende László), ám a 13. századi cseh–magyar kapcsolatokat feldolgozó munkával még adós a szakma, valamint ezen évek mélyreható vizsgálata sem történt meg sem itthon, sem külföldön. Az időszakról képet adó szakirodalmi tételek általában a régi, elsősorban Paulerre alapozott eredményeket fogadják el, illetve veszik át és ezekre alapozva fogalmaznak meg új elméleteket az azóta publikált forráskritikai adatok és kutatási eredmények figyelembe vétele és a források gondos átvizsgálása nélkül. Emiatt mindenképpen érdemes a korabeli, elsősorban a cseh, magyar és osztrák területeken keletkezett forrásokra, valamint az okleveles anyagra alapozva átvizsgálni ezt a periódust. A következőkben a Babenberg-örökség kérdésének és hatásainak ismertetése után a két ország szövetségben, illetve ellenségként eltöltött évei kerülnek ismertetésre.

¹ Jelen tanulmány az Eötvös Loránd Tudomány Egyetem történelem szakán 2016-ban benyújtott és megvédett A Cseh és a Magyar Királyság politikai kapcsolatai a 13. században: Imre, II. András és IV. Béla uralkodása c. alapszakos szakdolgozatom részét képezi.

1. A Babenberg-örökség kérdése

1246. június 15-én, pénteken, Szent Vitus napján ütközetre került sor az osztrák–stájer hadsereg, valamint az orosz és kun segédcapatokkal kiegészített magyar királyi sereg között a Lajta folyónál. Az összecsapás osztrák győzelemmel ért véget, a magyar seregből többen meghaltak vagy fogságba estek, ennek ellenére II. (Harcias) Frigyes herceg holtan maradt a csatatéren.² Maga a csata hadászati szempontból már a kortársak számára sem volt érdekes, a magyarok nem szenvedtek megsemmisítő vereséget és a herceg halála – tragikumának ellenére – sem okozott volna megoldhatatlan problémát. Harcias Frigyes azonban törvényes férfiörökös hátrahagyása nélkül halt meg, ráadásul fivérei sem voltak már az élők sorában, így elhunytá egyben a 976 óta regnáló Babenberg-ház kihalását is jelentette. A kialakult helyzetet igen érzékletesen jellemezte a Garsteni Évkönyv:³ „*Ausztria és Stájerország, szinte egy ország, fejedelmeitől és örököseitől megfosztva szomorúan és sóhajtozva ül a porban*”.⁴

Fiak hiányában életbe lépett az 1156-os *Privilegium minus*ban engedélyezett nőági örökösödés, ám e kiváltsággal ketten is élni óhajtottak: az elhunyt herceg nővére és (VII.) Henrik római király özvegye, Babenberg Margit, valamint unokahúga, Babenberg Gertrúd. Kérőkből sem volt hiány, hiszen az összes szomszéd, IV. Béla magyar király, I. Vencel cseh király és II. Ottó bajor herceg is szívesen látta volna a hercegnők valamelyikét a rokonságában – Ausztriát pedig a birtokai között –, de II. Frigyes császárnak és IV. Ince pápának is voltak terveik a területekkel.⁵ A leggyorsabban I. Vencel reagált és összeházasította elsőszülött fiát, Ulászló morva örgróft Babenberg Gertrúddal. E házasságról tulajdonképpen már 1237-ben megállapodott Harcias Frigyesel, azonban utóbbi mindent megtett a szorult helyzetben tett ígéret érvénytelenítésének érdekében, 1246 áprilisában azonban végül beleegyezett.⁶ Nagy valószínűséggel ennek, valamint a gyors reakciónak köszönhetően minden érdekelt fél elfogadta a frigyet, ahogyan Ulászló osztrák herceggé válását is.⁷ Az

² A herceg haláláról különböző tudósítások őrződtek meg. Egyes források szerint a magyarok vagy az oroszok, mások szerint saját emberei gyilkolták meg a nagy kavarodásban a herceget. L.: DIENST 1978. 1–36.

³ A garsteni monostorban a Melki Évkönyv folytatásaként készült forrás az 1181 és 1257 közötti eseményekről számol be. Nagyban támaszkodik a Melki, a Heiligenkreuzi, az Admonti és a Salzburgi Főszékeskáptalan Évkönyvére, valamint a Leobeni Névtelenre. RF. 98.

⁴ „*Austria et Stiria quasi terra una sedet in pulvere tristis et gemebunda, suis principibus et heredibus desolata*.” Cont. Garstensis. In: MGH SS IX. 598.

⁵ SCHEIBELREITER 2010. 350.

⁶ ŽEMLIČKA 1998. 81–83.

⁷ A *Privilegium minus* csak az Osztrák Hercegségre vonatkozott, míg Stájerország számára az 1186-os *Georgenberger Handfeste* szabad választást garantált. A későbbiekben ezt nem mindig vették figyelembe, legalábbis Ottokár kezdetben Stájerországra is kiterjesztette a *Privilegium minus* hatályát, később pedig a hódítás jogára alapozott. HÄRTEL 2011. 215.

újabb probléma akkor következett be, amikor a fiatal herceg 1247 januárjában váratlanul meghalt, a verseny pedig újraindult.

II. Frigyes császár nem fogadta el a nőági örökösödést – amivel jogilag nézve helyesen járt el, hiszen a *Privilegium minus* elvben csak a herceg lányainak örökösödését fogadta el, melyekkel Harcias Frigyes szintén nem rendelkezett – és elárvultnak tekintette Ausztriát és Stájerországot.⁸ A Birodalomra történő visszaháramoltatásukkal egyrészt egy zárt birodalmat akart teremteni, másrészt így akarta rendbe hozni zilált pénzügyeit. A lombard városokkal folytatott háborúja és a pápával való konfliktusa miatt azonban nem tudott személyesen érvényt szerezni igényeinek, ezért csak egy kormányzót küldött Ausztriába Ebersteini Ottó gróf személyében. A túlzott pápai befolyás miatt azonban a grófnak nem sikerült egy Stauffbarát pártot létrehoznia, ezért nem sokkal később dolgvégezetlenül visszatért Itáliába.⁹

IV. Ince számára az volt az elsődleges, hogy ne a császár vagy valamelyik szövetségese kaparintsa meg a hercegségeket, ezért Margittal szemben a politikailag megbízhatóbb Gertrúd mellett tette le a voksát és II. Ottó bajor herceg segítségével összeházasította VI. Hermann badeni örgróffal. Utóbbi a következő évben hivatalosan is hűbérül kapta Ausztriát Hollandiai Vilmos német ellenkirálytól.¹⁰

Ezt a rendezést végül az összes érdekelt hatalom, így a Magyar Királyság is elfogadta, annak ellenére, hogy IV. Béla is komolyan fontolóra vette a hercegségek megszerzését. Az 1240-es évek második felében egyre inkább tetten érhető külpolitikájában a nyugati orientáció, amit Árpád-házi Erzsébet és Wittelsbach Henrik házassága, valamint a Halicsról való lemondás is alátámaszt.¹¹ 1246-1247 fordulóján követeket küldött a Lyonban tartózkodó pápához többek között azért, hogy támogassa igényét az Osztrák Hercegségre.¹² IV. Ince kezdetben támogatóan nyilatkozott, 1247 januárjában a magyar király támogatására szólította fel híveit és Raspe Henrik német ellenkirályt,¹³ később mégis Badeni Hermann mellett kötelezte el magát, IV. Béla pedig a kiújuló tatárveszély, valamint nyomós indok hiányában elvetette a katonai beavatkozást.¹⁴

A legnehezebben minden bizonnyal I. Vencel nyugodott bele Ausztria elvesztésébe, ám változtatni már nem tudott a helyzeten, ráadásul egy komoly belső problémával, másodszülött fiának lázadásával is szembe kellett néznie.

⁸ APPELT 1976.55–56.

⁹ HANTSCH 1959. 99.; NDB 583–584.

¹⁰ SCHEIBELREITER 2010. 352–354.

¹¹ FONT 2005. 252–253.

¹² SZÜCS 1993. 77–78.

¹³ VMHH I. 375

¹⁴ 1246–1247 telén érkezett az európai udvarokba a nagykan választás híre, valamint az azon részt vett keresztény követek értesülése az Európa elleni 19 éves háború meghirdetéséről. GYÖRFFY 1965. 87–88.; TORU 1987. 599.

2. Szövetségben (1249–1250)

1248-ban ismételt belpolitikai válság rázta meg a Cseh Királyságot: Přemysl morva örgróf, azaz a későbbi II. Ottokár Prágai Kozma krónikájának folytatása¹⁵ szerint fellázadt apja ellen és elfoglalta annak országát.¹⁶ A szakirodalom szerint a lázadás mögött álló nemesi felkelők a cseh király Stauf-ellenes politikáját sérelmezték, majd ifjabb királlyá választották az ekkor még csak 16 éves örgrófot. A lázadás közvetlen előzménye az volt, hogy I. Vencel IV. Ince pápa nyomására lemondott a császárpárti Hildesheimi Konrád támogatásáról az olmtüzi püspöki szék betöltésének kapcsán és belegyezett a pápapárti Schauenberg Brúnó kinevezésébe.¹⁷ A már említett kútfő tanúsága szerint Vencel ekkor cseh, osztrák és magyar csapatok segítségével szerezte vissza pozícióját.¹⁸

Prágai Kozma krónikájának folytatása hiteles és viszonylag részletes adatokkal szolgál az eseményekről, ám a kronológiája kissé zavaros, mivel a teljes lázadást az 1249-es évnél tárgyalja, a hadművelet időpontjában még sincs okunk kételkedni a Salzburgi Főszékeskáptalan Évkönyvének¹⁹ hála.²⁰ Vencel és segédcsapatai 1249. február 13-án már a Prága melletti Vyšehrad várában táborozott, ami különösen érzékenyen érinthette Ottokárt, akinek az uralma így már ténylegesen veszélyben forgott. Nyolc nappal ezután Vencel Bubennél átkelt a Moldva folyón, majd a strahovi monostorban időzött, míg hadserege Brevnovban pihent. Vencel a királyi székhelyet ugyan meg tudta közelíteni, de elfoglalásához nem rendelkezett elegendő erővel, ezért az Eger jobb partján fekvő Žatec városához vonult, fennhatóság alá vonva a déli és a nyugati országrészt. Ottokár és a lázadó nemesek pozíciói azonban még ekkor is szilárdak voltak, ezért a király cselhez folyamodott: úgy tett, mintha Magyarországra vonulna, de ehelyett a Morva Örgrófságba tört be. Mikor Ottokár csapatokat küldött területe védelmére, a király gyorsan Prágában termett és 1249 augusztusában bevette az alig őrzött várost.²¹ A trónviszály és az ifjabb királyság ezzel tehát véget ért, Ottokár egy ideig ugyan Tyřov várában raboskodott, ám végül helyreállt a rend apa és fia között.

A forrásokban szereplő földrajzi adatok jól rávilágítanak, hogy a magyar csapatok 300 km mélyen benyomultak a Cseh Királyságba, az azonban nem derül ki, hogy pontosan

¹⁵ Prágai Kozma cseh krónikájának a prágai káptalanban keletkezett, az 1140–1278 közötti évek eseményeit tárgyaló, több kanonok keze nyomát magán viselő, évkönyvszerű folytatása. RF 195.

¹⁶ Can. Prag. Cont. Cosmae. In: MGH SS IX. 167.

¹⁷ PRINZ 1984. 123. HOENSCH 1992. 86.

¹⁸ Can. Prag. Cont. Cosmae. In: MGH SS IX. 167.

¹⁹ A Salzburgi Szent Rupert főszékeskáptalanban keletkezett – részben a régebbi Salzburgi, részben az újabb osztrák tradíciókra építő – évkönyv Krisztus születésétől 1286-ig számol be az eseményekről. 1139-től nagyrészt önálló fogalmazás, a 13. század elejétől viszont aquileai és velencei forrásokból merít. RF 124.; ZÖLLNER 1982. 95–96.

²⁰ Ann. S. Rudberti Salisburgenses. In: MGH SS IX. 790.

²¹ Can. Prag. Cont. Cosmae. In: MGH SS IX. 167.

meddig követték Vencelt. Utóbbi kérdésről a meglévő szakirodalom se nyújt felvilágosítást.²² Buben és Brevnov ugyan Vyšehrad közelében feküdtek, ám Žatec 80 km-rel nyugatabbra található, ráadásul együtt járt a Moldván való átkeléssel. Bár Vencel ekkor még korántsem volt győztes, de sikerült megszilárdítania pozícióit, egy idegen hadsereg jelenléte pedig – még, ha szövetséges is – bizonyára kellemetlen volt. Emiatt valószínűbbnek tartjuk, hogy a magyar csapatok Vyšehradig követték Vencelt, majd hazatértek.

Az események alapján egyértelmű, hogy Vencel IV. Bélát tartotta legmegbízhatóbb szövetségesének ekkor, annak ellenére, hogy valószínűleg mindketten érdekeltek voltak a hercegségek megszerzésében. Igaz, Badeni Hermann uralma egy időre levette ezt a kérdést a napirendről, az osztrák–magyar ellenségeskedés azonban továbbélt.

Badeni Hermann uralma, mivel két császári helytartó is tartózkodott a hercegségekben, nem volt kimondottan stabilnak mondható. A Heiligenkreuzi Évkönyv²³ szavaival élve: „*Hermann badeni őrgróf Ausztria hercege akart lenni, de nem bírta.*”²⁴ A gyenge központi hatalom és a zűrzavaros állapotok lehetőséget adtak bizonyos osztrák–stájer csoportosulásoknak önálló (külpolitikai) akciók indítására. Ugyanezen forrás egy példával is szolgál, amikor arról számol be, hogy 1250-ben Habsbach Henrik pohárnok, a Preußel testvérek és Badeni Hermann cinkosai által vezetett osztrák–stájer csapatok törtek be a magyar végekre.²⁵ A forrás hallgat a betörés okáról, ám valószínűsíthető, hogy korábbi uruk, Harcias Frigyes meggyilkolását akarták megbosszulni. A támadás természetesen nem maradt megtorlatlanul: IV. Béla pár hónappal később már a hercegségeket dúlta magyar és kun csapataival.²⁶

A király Peirus fia Oltumannak kiállított oklevele Waltersdorf lerombolásáról és Kirchschlag ostromáról számol be, melyek közül az utóbbit egy 1255-ös oklevél is megerősíti.²⁷ A Mariazelli Évkönyv tanúsága szerint július 25-én a mariazelli kolostor felgyújtására is sor került, a Melki Évkönyv²⁸ pedig a hegyekben lévő falvak felprédálásáról

²² Kristó 2003. 175.

²³ A heiligenkreuzi monostor évkönyve több részletben készült el. A tanulmány szempontjából releváns második réteg 1234 és 1266 között tárgyalja az eseményeket önálló értesülések alapján, ezért a korszak egyik legfontosabb és leghitelesebb forrásának tekinti a szakirodalom. RF. 127.; KÖRMENDI 2008. 55.

²⁴ „*Hermannus marchio de Paden voluit esse dux Austrie, sed non voluit.*” Cont. Sancrucenses II In: MGH SS IX. 642.

²⁵ Cont. Sancrucenses II In: MGH SS IX. 642.

²⁶ Kristó 2003. 176.

²⁷ ÁUÓ VII. 338–339.; CD IV/2 314–315.

²⁸ A melki monostorban készült évkönyvben Krisztus születésétől 1564-ig vezették az eseményeket, 1123-tól öneálló adatokkal. A több mint száz különböző szerzetes keze nyomát magán viselő művet a 12. századtól folyamatosan vezették és nem esett át átszerkesztésen. Ezen évkönyv tudósításai terjedtek el a többi osztrák monostor körében, így híradásai rendkívül megbízhatónak számítanak. WATTENBACH–SCHMALE 1976. 214–215.

számol be.²⁹ Az említett hegyek minden bizonnyal a Wechsel-hegységgel azonosíthatóak, ami arra utal, hogy a magyar hadjárat Stájerországra és Ausztriára is kiterjedt. A hadművelet büntető célzatát bizonyíthatja, hogy Ákos nembeli Ernye királyi lovászmester egy a Bécsből délre található Himberg várából kimentő, „Preucel” nevű katona megöléséért részesült birtokadományban.³⁰ Ez a katona nagy valószínűséggel a korábban magyar végeket pusztító Wernhart Preußellel azonosítható, így lehetséges, hogy Bécs megközelítését csak az ő személye indokolta. Ennek valószínűségét növeli, hogy a IV. Béla által elismert és a határvillongásban minden bizonnyal vétlen Badeni Hermann székhelyét, Kahlenbergdorfot nem prédálták fel a magyar hadak. Stájerország ebből a szempontból szabadabb prédának minősült, hiszen a császári helytartóval szemben IV. Bélának nem volt oka visszafognia magát.

A Heiligenkreuzi Évkönyv szerint a magyar király megesküdtött a hadjáratra őt elkísérő püspökök és bárók előtt, hogy *„csak akkor tér vissza saját földjeire, ha Ausztria egész földjét rablásokkal és gyűjtogatásokkal és különböző csapásokkal elpusztította”*. IV. Béla, mint azt fentebb láttuk, valóban mindent megtett ezen ígéret valóra váltása érdekében, olyannyira, hogy az általa végzett pusztítás egyáltalán nem állt arányban a korábbi határvillongás súlyosságával. Emiatt és, mert Badeni Hermann cselekvőképtelennek ítélték, a hercegségek nemesei a cseh király közvetítését kérték, akinek sikerült jobb belátásra bírnia rokonát.³¹

Vencel tehát diplomáciai eszközökhöz nyúlt, nem vette komolyabban fontolóra a fegyveres beavatkozást, mivel egyrészt hálával tartozott az előző évi segítségnyújtásért, másrészt a két uralkodó ekkor még szövetséges volt, hiszen Badeni Hermann életében sem jogalapja, sem értelme nem lett volna Ausztria megszerzésének érdekében lépéseket tenni. A helyzet 1250. október 4.-én változott meg gyökeresen, amikor a herceg váratlanul elhalálozott.

3. Harcban (1251–1254)

3.1. Az 1252-es hadjárat

Badeni Hermann halála tehát ismét aktuálissá tette Ausztria, illetve a Babenberg-örkösnők megszerzését. IV. Ince újabb házassági tervvel állt elő Gertrúd számára – ezúttal Hollandiai Vilmos egyik testvérét szánta neki –, ám ő ezt elutasította, ezért a pápa a kolostori

²⁹ Auct. Mariaecellense In: MGH SS IX. 647.; Cont. Mellicenses In: MGH SS IX. 508.

³⁰ CD IV/2 94. Senga Toru szerint az oklevél egy 1249-es hadjáratra utal, ám e hadjárat valódiságát nem tudja kétséget kizáróan más forrásokkal igazolni, ezért nem érthetünk vele egyet. TORU 1987. 601–602.

³¹ „et coram episcopis et baronibus suis qui cum eo venerant, iuravit se nunquam in terram suam velle reverti, nisi prius totam terram Austrie rapinis et incendiis et diversis cladibus devastaret.” Cont. Sancrucenses II. In: MGH SS IX. 642–643.

magányát feladó Babenberg Margit igényeit kezdte támogatni.³² Ezzel párhuzamosan II. Ottó bajor herceg is aktivizálta magát és legidősebb fia, Lajos vezetésével hadjáratot indított a szomszédos országba. Célja az Osztrák Hercegség feletti korábbi bajor fennhatóság visszaállítása vagy legalább az Enns feletti területek visszaszerzése volt, a hadművelet azonban kudarccal zárult. További próbálkozásra pedig egyelőre nem nyílt alkalma, hiszen II. Frigyes császár nem sokkal későbbi halálával elvesztette egyetlen támogatóját, ráadásul meggyűlt a baja területeinek pápapárti püspökeivel is, akik egyre inkább a cseh királyi udvar felé orientálódtak.³³

E bajor betörésnek és az előző évi magyar királyi büntetőhadjárat következtében az osztrák és a stájer nemesek mind a Bajor Hercegségtől, mind a Magyar Királyságtól elfordultak és egyre inkább a Cseh Királyságba helyezték reményeiket. Néhány osztrák nemes már az 1240-es évek második felében a cseh királyhoz, illetve Ottokárhoz közeledett. Utóbbi be is váltotta a hozzá fűzött reményeket és 1251-ben betört a Bajor Hercegségbe feldúlva a mai Cham járást.³⁴ Ennek hatására Ausztria behódolt Vencelnek, aki a terület birtokba vételét Ottokárra bízta. A morva örgróf bevette Bécsset, majd „*elfoglalta Ausztria területét és Kuenring Albert³⁵ tanácsaival és segítségével ugyanezen föld alsó és felső részei felett azonnal átvette az uralmat*”.³⁶ Hatalma megszilárdítására a fegyvereken túl dinasztikus eszközöket is felhasznált. Pozíciója bebiztosítása és egy tényleges jogalap megteremtése érdekében feleségül vette a nála kétszer idősebb Babenberg Margitot. Bizton állítható, hogy a házasság nem szerelemből, hanem tisztán érdekből kötöttetett. A Stájer Rímes Krónika³⁷ szerint Vencelnek komolyan győzködnie kellett Ottokárt, hogy hajlandó legyen elvenni a már nem éppen fiatal és valószínűleg nem is túl vonzó Margitot. Leghatásosabb érve állítólag az volt, hogy Bécsben Ottokár ízlésének megfelelő hölgyek is akadnak majd.³⁸

³² LECHNER 1994. 304.

³³ SPINDLER 1969. 49–50.

³⁴ KUTHAN 1996. 14.

³⁵ A Kuenring család a Dunától északra rendelkezett jelentős birtokokkal és a Weitra-régió kapcsán már régóta kapcsolatban álltak a cseh királyokkal. Kuenring Albert az osztrák interregnumot hatalma növelésére használta, Harcisa Frigyes halála után egy rövid ideig *capitaneus Austriae*nek hívatta magát. Stauf-barát beállítottsága miatt azon kevesek közé tartozott, akik hajlandóak voltak együttműködni Ebensteini Ottó császári helytartóval. Badeni Hermannal több fegyveres konfliktusa is volt főként területi kérdések miatt. Ottokár a hatalomátvétel után megerősítette pohárnoki és marsalli címét. Nagy valószínűséggel tőle származott a morva örgróf és Babenberg Margit házasságának ötlete és bizonyíthatóan részt vett az osztrák nemesek megnyerésében. 1260-ban bekövetkezett haláláig Ottokár legközelebbi tanácsadóinak egyike maradt. RÖSSE 1978/79 388–395.

³⁶ „*Otakarus filius regis Boemie terram Austrie occupasset, et per consilium et auxilium Alberonis de Chumringe, in inferioribus et superioribus eiusdem terre partibus iam regnaret.*” Cont. Garstensis. In: MGH SS IX. 599.

³⁷ Ottokar von Steier/von der Geul német nyelvű rímes krónikája négy részben tárgyalja az európai eseményeket Tirolra és Stájerországra koncentrálva II. Frigyes császár halálától 1309-ig. A krónika 1300 és 1321 között keletkezhetett. RF 424.

³⁸ Österreichische Reimchronik I. In: MGH Dt. Chron. V/1. 24.

Az esküvő időpontjával kapcsolatban nincs egyetértés a forrásokban, ám mennyiségi okokból és a kútfők megbízhatóságát figyelembe véve az 1252. február 11-i dátumot tartjuk elfogadhatónak.³⁹ Az esküvő részleteiről a Garsteni Évkönyv számol be, megemlítve, hogy IV. Ince pápai diszpenzációban részesítette Margitot szerzetesi fogadalma alól a béke elérése érdekében.⁴⁰ Ez valójában már 1246 után nem sokkal megtörtént, a házasulandó feleknek pedig egy további diszpenzációra is szükségük volt a túl közeli rokonság miatt, ám természetesen ezt is meg tudták szerezni. Igaz, utóbbinak viszonylag nagy ára volt: mind Vencelnek, mind Ottokárnak ígéretet kellett tennie a római egyház és a pápa által támogatott ellenkirály mindenkori támogatására. Ezen kívül bele kellett egyezniük abba is, hogy az osztrák hercegségeket formailag Hollandiai Vilmostól kapják hűbérbe.⁴¹ Az esküvőn részt vett Tölz-Hohenburgi Konrád freisingi püspök, Pietengauai Bertold passauai püspök és annak testvére, Albert regensburgi püspök, valamint Schauenburgi Brúnó, Olmütz püspöke.⁴² Ezen egyházi hatalmasságok jelenléte igen jól lefesti Ottokár támogatóinak széles körét.

E házasság kiváltotta IV. Béla haragját, aki ekkora már eltökélte a szomszédos területek megszerzését, ezért 1252 júniusában csapataival betört Ausztriába.⁴³ Jögalapjául Gertrúd segélykérése szolgált, aki szintén nem volt hajlandó lemondani az általa jogosnak vélt örökségről. A Bécsi Domonkos Évkönyv⁴⁴ nyíltan közli, hogy „*Gertrúd úrnő [...] földeket szerezni vágyott Magyarország királyának segítségével*”.⁴⁵ A magyar királyi sereg támadásnak két fő iránya volt: egy kisebb kontingens Stájerországot támadta, míg a IV. Béla vezette főszereg Bécsre koncentrált. Az előbbieket elfoglalták Kirchschlagot és Pettaut, valamint lerombolták a waltersdorfi templomot, az utóbbiak pedig megostromolták Bécset.⁴⁶ Reichersbergi Magnus krónikájának folytatása 1250-re datálva beszámol róla, hogy a magyar király csapatai először Stadlaunál táboroztak 14 napig, majd Erdbergnél átkeltek a Dunán és

³⁹ 1249: Reichersbergi Magnus krónikájának folytatása, 1251: Bécsi Domonkos Évkönyv, Lambachi Évkönyv, Heiligenkreuzi Évkönyv, 1252: Prágai Kozma krónikájának folytatása, későbbi cseh források, Melki Évkönyv, Salzburgi Főszékeskáptalan Évkönyve, Altaichi Hermann évkönyve, 1253: Zwettli Évkönyv, Garsteni Évkönyv.

⁴⁰ Cont. Garstensis. In: MGH SS IX. 599.

⁴¹ LECHNER 1994. 305.

⁴² Cont. Garstensis. In: MGH SS IX. 599.

⁴³ A hadjárat idejét IV. Béla okleveleinek datálásából tudjuk: 1252. június 2-án a Pozsony melletti táborban erősített meg egy oklevelet, június 15-én és 20-án viszont már a Bécs melletti táborban találjuk. RA I/2. 972., ÁÚO VII. 342., CD IV/2. 167.

⁴⁴ A 13. század végén, feltehetőleg 1284 körül az 1226-ban alapított bécsi domonkos kolostorban keletkezett évkönyv 1025 és 1283 között tárgyalja az eseményeket. Forrásai között szerepelt a Melki Évkönyv, a Heiligenkreuzi Hagyomány, a Klosterneuburgi Évkönyv első és második redakciója, valamint a Bécsi Skót Évkönyv. ZÖLLNER 1982. 96.

⁴⁵ „*Domina Gertrudis [...] cupiens obtinere terras auxilio regis Ungarie mediante*” Cont. Praed. Vindobonensium. In: MGH SS IX. 728.

⁴⁶ Cont. Sancrucensis II. In: MGH SS. IX. 643.; Ann. Altahenses. In: MGH SS. XVII. 396.; RA I/3 1290.1264: CD IV/3. 199.; CD V/2 496.

ott vertek sátrat.⁴⁷ A Bécs alatti vesztegelés alkalmat adhatott kisebb portyák indítására, melyek során a magyar és kun csapatok felégették a délnyugatra fekvő Mödlinget és az északnyugatra, a Duna partján található Tullnig nyomultak.⁴⁸ Az ostrom azonban nem volt sikeres, ráadásul az eddig a stájer nemesek megnyerésével foglalatostkodó Ottokár is aktivizálódott, ezért IV. Béla visszavonulásra kényszerült.⁴⁹ Ezzel párhuzamosan egy főként kunokból álló második sereg tört be Morvaországba és vitt végbe hatalmas pusztítást.⁵⁰

Külön figyelmet érdemel a Reichersbergi Magnus krónikájának folytatása⁵¹ által közölt tudósítás azon része, mely IV. Béla seregének összetételéről számol be: „*kilenc király, különböző nemzetekből, akik nem voltak keresztények segítségként vele mentek*”.⁵² Szűcs Jenő 1253-ra datálva a forrásrészletet vagy legalábbis e szeletét – Bécs ostromát 1252-re téve – IV. Béla szövetségeseivel azonosítja a kilenc királyt.⁵³ Ezen értelmezéssel több okból sem érthetünk egyet. Egyrészt 1253-ban, mint azt a későbbiekben látni fogjuk és, ahogy azt maga Szűcs is írja, a támadás fő csapásiránya Morvaország volt, így felettébb valószínűtlen, hogy IV. Béla ekkor vagy ekkor is próbálkozott volna Bécs ostromával. Utóbbit egyébként a fent említett okleveles anyag is cáfolja. Másrészt IV. Béla legtöbb szövetségese 1253-ban vagy el sem jutott Ausztriáig, mint a bajor Henrik vagy el sem akart jutni odáig, mint orosz és lengyel vejei. Harmadrészt a krónika folytatása a *rex* szóval hivatkozik rájuk, így erősen kérdéses, hogy Rosztiszláv vagy éppen a bajor hercegi cím várományosának sem nevezhető Henrik egyáltalán belefér-e ebbe a kategóriába. Továbbá a kilenc király jellemzése sincs teljesen összhangban Szűcs megfigyeltével, hiszen a forrás szerint ezek a királyok nem voltak keresztények, ami IV. Béla szövetségeseiről nehezen mondható el, még akkor is, ha akadtak közöttük a keleti rítusnak hódolók is.

Ezen indokok miatt mi valószínűbbnek tartjuk, hogy az a bizonyos kilenc király kun törzsi vezetőkkel azonosítható, bár a kilences szám helyessége nem áll vitán felül. A tatárjárást követően újra Magyarországon letelepedő kunokat vezetőik hét egységbe, nemzetségbe szervezték, melyek élén a katonai parancsnokként és bíróként is tevékenykedő

⁴⁷ Chron. M. Presbyteri Cont. In: MGH SS IX. 791.

⁴⁸ Cont. Sancrucensis II. In: MGH SS. IX. 643.

⁴⁹ Chron. M. Presbyteri Cont. In: MGH SS IX. 791.

⁵⁰ Can. Prag. Cont. Cosmae. In: MGH SS IX. 174.

⁵¹ Reichersbergi Magnus krónikájának évkönyvszerű folytatása a reichersbergi apátságból, mely 1195 és 1279 között tárgyalja az eseményeket. A korai része a Salzburgi Főszékeskáptalan Évkönyvére és a Lambachi Évkönyvre építő kompiláció. Döntően helyi, salzburgi és passauai híradásokat közöl, de a pápaság története is igen hangsúlyos. Az ismeretlen kanonoktársak munkája nyomán két folytatás épült egymásra. RF 124.

⁵² „*novem regibus qui de diversis nationibus non christianis sibi in auxilium venerant*” Chron. M. presbyteri Cont. In: MGH SS. XVII. 530.

⁵³ Értelmezése szerint jelen voltak: István herceg, Rosztiszláv, Danyiil, Roman, Szemérmes Boleszláv, Lev, Henrik (II. Ottó bajor herceg másodszülött fia), Ulászló oppelni herceg és a kunok vezére. SZÜCS 1993. 84.

nemzetségfők, azaz a bejek álltak.⁵⁴ A forrás, nem ismerve a pontos megnevezést, talán ezeket a nemzetségfőket titulálta királyoknak, a kilences szám pedig vagy tévedés, vagy szándékos torzítás eredménye, hiszen az isteninek tekintett hármas szám háromszorosaként kiemelt helyet foglalt el a középkori számmisztikában. Ha viszont figyelembe vesszük a különböző nemzetekre való utalást is, akkor elképzelhető, hogy a hét kun nemzetség mellett más segédnépek (székelyek, besenyők, jászok) is részt vettek a hadjáratban, bár elég kétséges, hogy az éppen támadás alatt álló osztrákok a különböző pogány elemek pontos létszámbavételével töltötték volna az idejüket...

A magyarok és kunok pusztításai, kegyetlenkedései mindazonáltal igen hangsúlyosak az osztrák évkönyvekben, ami személyes érintettségükkel és Ottokár-pártiságukkal magyarázható elsősorban, így e tudósítások egy jelentős része egyszerű túlzásnak tekinthető. Bármekkora volt is a pusztítás tényleges mértéke IV. Béla hadjárata csupán átmeneti eredményeket hozott, a magyar sereg kivonulása után Ottokár sikerrel látott hozzá Ausztria visszafoglalásához.

A szerény eredmények ellenére IV. Béla még nem mondott le a szomszédos terület megszerzéséről, ezért minél szorosabbra igyekezett vonni a kapcsolatot Gertrúddal, hogy a jövőben is rendelkezék a beavatkozáshoz szükséges jogalappal. Ennek érdekében már a hadjáratral párhuzamosan összeházásította Danyiil halicsi fejedelem fiával, Romannal. Az Orosz Évkönyv tudósítása szerint 1252 folyamán Danyiil és kísérete Pozsonyba érkezett, ahol a németek követeivel tárgyaltak – minden bizonnyal a házasságról –, amit követően a szertartásra is sor került Himberg várában.⁵⁵ Az esküvőnek azonban nem örült mindenki, Ausztria hercegnéje, Margit kifejezetten gyalázként élte meg a keletről jött idegen beházasodását a családba.⁵⁶ Mivel sem az orosz, sem az osztrák évkönyvek nem említik orosz csapatok jelenlétét az 1252-es hadjáratral kapcsolatban, úgy véljük, hogy a találkozó után Danyiil hazatért, Roman pedig nem rendelkezett számottevő csapatokkal.

Bár e házasság révén IV. Bélának sikerült megvetnie a lábát Ausztria és Stájerország határán, a helyzet koránt sem volt rendezettnak tekinthető, így a következő évben is komolyabb harci cselekményekre lehetett számítani.

3.2. Az 1253-as hadjárat

A cseh királyi tisztaban volt a délről jövő fenyegetéssel, amit Prágai Kozma krónikájának folytatása is alátámaszt, amikor azt írja, hogy „*a cseheken nagy félelem vett erőt*

⁵⁴ PALÓCZI HORVÁTH 1989. 47–48.

⁵⁵ HVÉ 435.; Anon. Leobensis. In: G I. 272.

⁵⁶ Cont. Sancrucensis II. In: MGH SS. IX. 643.

a kunoktól és más külországiaktól”. Vencel király felkészülve az újabb támadásra élelmet halmozott fel a prágai Szent György templomban, fallal vette körül Prágát, valamint megerősítette a johanniták templomát. Aggodalma beigazolódott: június végén ugyanis a kunok újra betörték Morvaországba, felpredálták Olmützt és keresztényeket gyilkoltak.⁵⁷ Súlyosbította a helyzetet, hogy maga IV. Béla is megjelent a területen és, ahogy a forrás írja „Morvaország szinte egészét kirabolta és gyújtogatva feldúlta”.⁵⁸ A Lambachi Évkönyv⁵⁹ és a Salzburgi Főszékeskáptalan Évkönyve alapján – mivel a sereg nem tudta elfoglalni a várakat – valószínűsíthető, hogy a portyákra, betörésekre szakosodott könnyűlovas kunok lehettek többségben.⁶⁰ Ugyanakkor ez a helyzet IV. Béla megjelenése után sem változott, ami arra enged következtetni, hogy a magyar király célja nem hódítás volt, hanem sokkal inkább a terület és ezzel együtt Ottokár meggyengítése, illetve figyelemelterelés.

Szende László ezzel szemben tanulmányában Olmütz ostromát is említi,⁶¹ azonban az általa idézett Csehországi Krónika szóban forgó részlete valójában a tatárjárás időszakára vonatkozik és Olmütz 1241-es meghiúsult ostromát beszéli el.⁶² A kunok ráadásul egyedül II. Henrik lengyel fejedelem meggyilkolása kapcsán tűnnek fel, amelyhez valójában semmi közik sem volt. A szöveg egy része mindazonáltal összeegyeztethető IV. Béla 1253-as hadjáratával, ezért feltételezhető, hogy a két esemény összemosódott a krónika szerzőjének szemében, éppen ezért nem tekinthető a hadjárat szempontjából megbízható forrásnak.⁶³ Olmütz ostromát kérdésessé teszi a tény, hogy csak egyetlen forrás, IV. Béla Lőrinc királyi udvarbírónak kiállított 1264-es oklevele említi, ráadásul igencsak szűkszavúan. Az oklevélben előforduló helynevek, illetve események egy része nem azonosítható, emiatt az ostromot sem lehet kétséget kizáróan datálni. Annyi bizonyos, hogy 1246 után került rá sor. A megfogalmazás – „amikor Olmütz városának ostromából visszatértünk” – ugyanakkor arra utal, hogy IV. Béla is részt vett az ostromban, amire csak 1253-ban volt lehetősége, hiszen csak ekkor tartózkodott Morvaországban.⁶⁴ Emiatt, ha volt ostrom, akkor valóban 1253-ra kell datálnunk. Az ostrom valódiságát mindazonáltal megkérdőjelezi, hogy egyetlen cseh forrás sem említi, ami azért mégiscsak rendkívül furcsa...

⁵⁷ „Timor etiam magnus Chumanorum et aliorum extraneorum irruit super Bohemos” Can. Prag. Cont. Cosmae. In: MGH SS IX. 174

⁵⁸ „fere totem Moraviam rapinis et incendiis vastavit” Can. Prag. Cont. Cosmae. In: MGH SS IX. 174.

⁵⁹ A lambachi bencés monostorban keletkezett, kb. húsz szerző által folyamatosan vezetett évkönyv 1197/1198 és 1283 között tárgyalja az eseményeket. RF 106.

⁶⁰ Ann. S. Rudberti Salisburgenses In. MGH SS IX. 792.; Ann. Lambacensis. In: MGH SS IX. 559.

⁶¹ SZENDE 1999. 276.

⁶² Chron. Bohemiae 294–295.

⁶³ PALACKÝ 1842. 392.

⁶⁴ „Porro cum de obsidione Olomucensis civitatis rediremus” CD IV/3. 198.

Mindazonáltal a morvaországi hadjárat egy nagyobb katonai hadművelet részét képezte. A kunok pusztításaival párhuzamosan Danyiil a fiával, Leóval és Vaszilkó hadainak Jurij tiszjackij vezette csapattal betört Csehországba. Hozzá csatlakozott V. (Szemérmes) Boleszláv, lengyel fejedelme, IV. Béla veje, aki az oppelni herceget, Ulászlót is magával hozta.⁶⁵ A HVÉ megjegyzi, hogy Boleszlónak nem fűlött a foga a hadjáratához, ám a feleségének, Kunigundának és Danyiilnak sikerült jobb belátásra bírniuk. Utóbbi nemcsak szövetségi kötelezettségének akart eleget tenni, hanem dicsőségvágy is hajtotta, „mert még senki sem volt az orosz földön [...] aki Csehországban hadakozott volna”.⁶⁶ Ezen ellenséges kontingens Troppauig nyomult és reális veszélyt jelentett a cseh területekre is, Vencelnek tehát minden oka megvolt Prága megerősítésére. IV. Béla kétfrontos támadása beválni látszott, annál is inkább, mert ezzel párhuzamosan a nyugati fronton is hadműveletekre került sor.

Kísérlet történt többek között egy közös bajor–magyar hadműveletre is. Mint láttuk, II. Ottónak egy időre le kellett tennie Ausztria megszerzéséről, ám 1253-ban egy stájer nemesi küldöttség érkezett a bajor udvarba, amely a herceg fiatalabb fiát, Henriket hívta meg a stájer trónra.⁶⁷ Az alkalom természetesen nem maradt kihasználatlanul: Altaichi Hermann⁶⁸ tudósít róla, hogy II. Ottó és fiai szeptemberben keletre indultak, hogy egyesüljenek IV. Béla csapataival, ám a bajor sereg „*Felső-Ausztria erősségei és fegyveresei által fel lett tartóztatva*”. Henrik ekkor egyedül folytatta útját apósához Görz grófjának, Meinhardnak és Trevisoi Ezzelin itáliai podestanak a segítségével.⁶⁹ A Tridenti-völgyön keresztül végül eljutott Magyarországra, ahol több hónapig időzött, Stájerország megszerzéséről azonban le kellett mondania.

Szende László állítása, miszerint II. Ottó és Henrik már az előző évben, tehát 1252-ben is próbálkozott volna hasonlóval a bajor források, illetve az azokhoz tartozó kritikai apparátus rossz értelmezésén alapszik, ezért nem érthetünk vele egyet.⁷⁰

A bajor támadás megfékezése után Ottokár támadásba ment át és nekilátott a Roman és Gertrúd által ellenőrzött területek visszahódításának. A nyár végére már csak Pettau és

⁶⁵ FONT 2005. 256.

⁶⁶ HVÉ 439.

⁶⁷ SPINDLER 1969. 50–51.

⁶⁸ Hermann 1200/1201-ben született, 1238-tól a veronai császári udvarban tevékenykedett, 1239 és 1241 között a pápai Kúrián, majd a következő évben a niederaltaichi monostor apátja lett. Feltehetőleg 1273-ban hunyt el. A Hermann által vezetett évkönyv 1137 és 1273 között tárgyalja az eseményeket. Az apát 1250-ben kezdte írni, pontosabban több különböző forrásból és saját információiból összeszerkeszteni a művet. 1235-től önálló fogalmazatnak tűnik, 1266-tól pedig nagyobb részletességgel, szinte az eseményekkel egy időben vezette már az évkönyvet. RF 60.; KÖRMENDI 2008. 88.

⁶⁹ „*a munitionibus et militibus superioris Austrie prepeditur*” Ann. Altahenses. In: MGH SS. XVII. 396.

⁷⁰ SZENDE 1999. 275. Vö: Ann. Osterhovenses. In: MGH SS XVII. 546.

környéke maradt IV. Béla kezén, Gertrúdék pedig minden segítségtől megfosztva Himberg várába szorultak. Emiatt Roman, kilátástalannak látva a helyzetet, visszatért Oroszországba „*a feleségét úgy otthagya, mintha özvegy lett volna*”.⁷¹ A HVÉ krónikása is megörökítette ezt a mozzanatot, a teljes felelősséget a magyar királyra hárítva. Eszerint IV. Béla azért nem segített, mert magának akarta megszerezni a német városokat. Ebben ugyan a krónikásnak igaza volt, de Roman és Gertrúd nélkül IV. Bélának nem lett volna jogalapja a hercegség megszerzésére, így valószínűbb, hogy azért nem segített, mert a morva hadszíntér és Ottokr túlereje miatt egyszerűen nem állt módjában. A HVÉ hangsúlyozza, hogy Roman a végsőkig kitartott a körülzárt városban, még Ottokár rendkívül vonzó ajánlatát is visszautasította, ám végül – hallgatva Gertrúdra (!) – visszatért atyjához.⁷² Az orosz forrás tehát nem ismerte be Roman kudarcát és minden bizonnyal Gertrúd hozzáállását is elferdítette.

Összességében nézve az osztrák területek elvesztek IV. Béla számára és Stájerországban is megrendült a hatalma, a morva hadszíntéren viszont fölénybe került annak ellenére, hogy egy kisebb cseh csapatnak sikerült betörnie Trencsén közelébe. Céljuk a magyar király visszavonulásra kényszerítése, illetve figyelmének elterelése lehetett. A terv azonban nem vált be, mivel a pontosan ilyen esetre hátrahagyott Rosztiszláv sikerrel verte vissza támadásukat.⁷³

3.3. Az 1254-es budai béke

A háborúnak végül IV. Ince vetett véget, aki megelégte a kunok keresztények ellen elkövetett rémtetteit. A válságterületre küldte gyóntatóját, Velascot, aki „megjelent Magyarország királyánál, megfékezte őt és a saját területeire való visszatérésre kényszerítette”.⁷⁴ IV. Béla és Ottokár felhagyott a hadműveletekkel és 1254. április 3-án békét kötött Budán, amelyet májusban a két koronás fő – I. Vencel 1253. szeptember 22-én elhunyt, így fia II. Ottokár néven már a cseh királyi címet is birtokolta – személyes pozsonyi találkozója erősített meg. A béketárgyalásokon Ottokárt Brúnó olmützi püspök, IV. Bélát pedig Benedek esztergomi érsek, Lóránt nádor, Gutkeled István szlavón bán, valamint Csák tárnokmester és soproni ispán képviselte.⁷⁵

A békekötés tényéről valamennyi forrás beszámol – a Heiligenkreuzi Évkönyv még Pozsonyt is említi – a szerződés tartalmáról viszont a legtöbb vagy csak téves adatokkal

⁷¹ „*uxore sua tamquam vidua derelicta*” Cont. Garstensis. In. MGH SS IX. 599.

⁷² HVÉ 443–447.

⁷³ HO VI. 97.

⁷⁴ „*Interea legatus domini papae superveniens ad regem Ungariae, compescuit eum et ad propria redire coegit.*” Can. Prag. Cont. Cosmae. In: MGH SS IX. 175.; VMHH I. 423.

⁷⁵ PAULER 1899. 223–224.; StUB III. 138.

szolgál, vagy semmivel. A Heiligenkreuzi Évkönyv, a Garsteni Évkönyv és a Salzburgi Főszékeskáptalan Évkönyve egyhangúan állítja, hogy az osztozkodás során a cseh királynak Ausztria, a magyar királynak pedig Stájerország jutott.⁷⁶ Valójában IV. Béla Stájerországnak csak a Semmering-hágótól délre fekvő részeit kapta meg, ráadásul az addig a hercegséghez tartozó Traungau, a Pittner-terület Bécsújhellyel és az Ischl környéke is Ottokárnak jutott. A békeszerződés tehát egyértelműen a cseh királynak kedvezett, aminek azonban meg volt az ára: Ottokárnak keresztes hadjáratot kellett indítania a pogány poroszok ellen.⁷⁷ Stájerország felosztásának részleteiről csupán a Melki Évkönyv és a Leobeni Névtelen⁷⁸ szolgál információkkal, ám e kútfők is csak a Semmering-hágót említik.⁷⁹ Arra, hogy IV. Béla csupán a stájer területek egy részét kapta meg, a Zwettli Évkönyvben⁸⁰ találunk utalást: „*De a magyar király addig nem nyugodott meg, amíg Stájerország neki alávetett részét a hercegtől vissza nem kapta.*”⁸¹

A békének azonban voltak valódi vesztesei is. Ide tartozik a Roman által elhagyott és osztrák hercegnéi címétől megfosztott Gertrúd.⁸² Bántódása ugyan nem esett, de a nyugati városok formájában (Judenburg, Leoben, Knittelfeld) neki juttatott területi kompenzáció sem volt éppen nagylelkűnek nevezhető.⁸³ A Garsteni Évkönyv is megjegyzi, hogy Gertrúd Stájerország „*hasznából csak egy részben részesült*”.⁸⁴ Úgyszintén ebbe a csoportba tartoztak a bajorok, akik üres kézzel voltak kénytelenek távozni és végleg le kellett mondaniuk az osztrák hercegségek visszaszerzéséről. Utóbbira azonban csak egy újabb próbálkozás után került sor. Henrik 1254-ben, nem sokkal a béke megkötését követően ismét Magyarországra látogatott, hogy Stájerországot „*könyörgéssel a hatalma alá vonja*”.⁸⁵ IV. Béla azonban érthető módon nem akart megválni legújabb hódításától, főleg nem pusztá nagylelkűségből átadni azt vejének, így a próbálkozás eredménytelenül zárult.

⁷⁶ Cont. Garstensis. In: MGH SS IX. 600.; Cont. Sancrucensis II. In: MGH SS IX. 643.; Ann. S. Rudberti Salisburgensis. In: MGH SS IX. 792.

⁷⁷ HÄRTEL 2011. 207.; HOENSCH 1992. 87.

⁷⁸ Az ismeretlen nevű leobeni domonkos szerzetes által készített mű Krisztus születésétől 1343-ig tárgyalja az eseményeket. A kompiláció legfontosabb forrása, illetve kiindulópontja Viktring János Liber certarum historiarum című műve volt. RF 149.

⁷⁹ Cont. Mellicenses. In: MGH SS IX. 509.; Anon. Leobensis. In: G. I. 272.

⁸⁰ A zwettli monostor évkönyvében belül négy redakciós fázist különít el a szakirodalom, melyek nagyban építenek a Melki és a Heiligenkreuzi Évkönyvre. A harmadik fázis híradásai az 1241 és 1329 közötti időszakra vonatkoznak. Az eredeti példány elveszett a 17. században, ezért Wattenbachnak rekonstruálnia kellett a szöveget. RF 145. WATTENBACH–SCHMALE 1976. 223–224.

⁸¹ *Sed rex Ungarie non prius acquievit donec subiugatam sibi terram Styrie a duce recipisset.* Cont. Zwetlensis III. In: MGH SS IX. 655.

⁸² Ennek ellenére továbbra is *ducisse Austriae*nek nevezi magát adományleveleiben. Ez 1263 környékén változik meg, amikor a *ducisse Stirie* titulusra vált. LECHNER 1994. 306

⁸³ SCHEIBELREITER 2010. 355.

⁸⁴ *emolumenta in ipsa marchia tantummodo in partem singulam recepit* Cont. Garstensis. In: MGH SS IX. 600.

⁸⁵ *ut ab eo marchiam Styrie precibus obtineret* Cont. Garstensis. In: MGH SS IX. 600.

4. Összegzés

Az események ilyenén áttekintése után mindent egybe vetve megállapíthatjuk, hogy a magyar királyi oklevelek és a külföldi elbeszélő források bevonásával elvégzett vizsgálat nagyban segítette, illetve kiegészítette az időszak történeti rekonstrukcióját. Tisztábban látunk az egyes hadjáratok kronológiájával, az érintettek motivációival, a hadműveletek egymásutánosságával és azok résztvevővel kapcsolatban. Míg 1252-ben IV. Béla egyedül intézett támadást az osztrák hercegségek és Morvaország ellen is, addig 1253-ban egy seregnyi szövetséges felvonultatására is képes volt. Mindezek ellenére nem tudta elérni célját, bár a budai béke értelmében mégis birtokba vehette Stájerország egy jelentős részét.

A béke mindazonáltal egyik fél számára sem volt kielégítő, az 1250-es évek második felében egyre nehezebbé vált az együttélés, ami végül nyílt ellenségeskedéshez és a Stájer Hercegség lázadásához vezetett. A Babenberg-örökségért folytatott harc véglege lezárására csak az 1260-ban zajló kroissenbrunni csata alkalmával került sor, ami IV. Béla vereségével és a hercegségekből való végleges kiszorulásával volt egyenlő. Ottokár ezzel a Német-római Birodalom és a közép-európai régió legerősebb fejedelme lett, akinek a barátságát immár IV. Béla is el kívánta nyerni. Ennek érdekében a cseh királyhoz adta feleségül unokáját, Kunigundát, ami biztosította a század első feléhez hasonló baráti kapcsolatot egészen IV. Béla 1270-es haláláig.

Bibliográfia

Forrásjegyzék

Ann. Altahensis	Hermanni Altahensis annales. Ed.: JAFFÉ, Philipp. In: MGH SS XVII. 381–407.
Ann. Osterhovenses	Annales Osterhovenses. Ed.: WATTENBACH, Wilhelm. In: MGH SS XVII. 537–558.
Ann. S. Rudberti Salisburgenses	Annales Sancti Rudberti Salisburgenses. Ed.: WATTENBACH, Wilhelm. In: MGH SS IX. 758–810.
Anon. Leobensis	Anonymi Leobensis. In: G I. 269–270.
Auct. Mariacellense	Auctarium Mariacellense. Ed.: WATTENBACH, Wilhelm. In: MGH SS IX. 646–647.
ÁÚO	Árpádkori új okmánytár Közzé teszi Wenzel Gusztáv. I–XII. Pest–Bp. 1860–1874.
Can. Prag. Cont. Cosmae	Canonicorum Pragensium Continuatio Cosmae. Ed.: KÖPKE, Rudolf. In: MGH SS IX. 163–200.
CD	Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis Ed.: Georgius FEJÉR. I–XI. Budae 1829–1844.
Chron. M. presbyteri Cont.	Chronicon Magni Presbyteri Continuatio. Ed.: Wattenbach, Wilhelm. In: MGH SS XVII. 523–534.
Cont. Garstensis	Continuatio Garstensis. Ed.: WATTENBACH, Wilhelm. In: MGH SS IX. 593–600.
Cont. Lambacensis	Continuatio Lambacensis. Ed.: WATTENBACH, Wilhelm. In: MGH SS IX. 556–561.
Cont. Mellicensis	Continuatio Mellicensis. Ed.: WATTENBACH, Wilhelm. In: MGH SS IX. 501–535.
Cont. Praed. Vindobonensium	Continuatio Praedicatorum Vindobonensium. Ed.: WATTENBACH, Wilhelm. In: MGH SS IX. 724–732.
Cont. Sancrucensis II	Continuatio Sancrucensis Secunda. Ed.: WATTENBACH, Wilhelm. In: MGH SS IX. 637–646.
Cont. Zwetlensis III	Continuatio Zwetlensis Tertia. Ed.: WATTENBACH, Wilhelm. In: MGH SS IX. 654–659.

G	Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC. Coll. Franciscus Albinus Gombos. I–III. Bp. 1937–1938.
HO	Hazai okmánytár Kiad. Nagy Imre – Pauer Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső. I–VIII. Győr–Bp. 1865–1891.
HVÉ	Halics–Volodimeri Évkönyv. In: HODINKA Antal: <i>Az orosz Évkönyvek magyar vonatkozásai</i> . „Az orosz évkönyvek teljes gyűjteménye”. Budapest, 1916.
MGH Dt. Chron.	Monumenta Germaniae historica. Deutsche Chroniken
MGH SS	Monumenta Germanie historica. Scriptores (in folio)
RA	Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke Szerk.: SZENTPÉTERY Imre–BORSA Iván. I–II. Bp. 1923–1987.
Chron. Boemorum	Reliquiae manuscriptorum omnis aevi diplomatum ac monumentorum ineditorum adhuc. Ed.: v. LUDEWIG, Jonann Peter. XI. Frankfurt–Leipzig, 1737.
Steirische Reimchronik	Ottokars Steirische Reimchronik. Ed.: SEEMÜLLER, Josef. In: MGH Dt. Chron. V/1–2.
StUB	Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark. Hg.: J. v. ZAHN. III. 1246–1260. Graz, 1903.
VMHH	Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita ab Augustino Theiner I–II. Romae, 1859–1860.

Irodalomjegyzék

APPELT 1976.	APPELT, Heinrich: <i>Privilegium minus</i> . Das staufische Kaisertum und die Babenberger in Österreich. Wien–Köln–Graz, 1976.
DIENST 1978.	DIENST, Heide: Die Schlacht an der Leitha 1246. <i>Militärhistorische Schriftenreihe</i> 19. (1978) 1–36.

- FONT 2005. FONT Márta: *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek.* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 21) Szeged, 2005.
- GYÖRFFY 1965. GYÖRFFY György: *Napkelet felfedezése.* Budapest, 1965.
- HANTSCH 1959. HANTSCH, Hugo: *Die Geschichte Österreichs.* I. Band. Graz–Wien–Köln, 1959.
- HÄRTEL 2011. HÄRTEL, Reinhard: Böhmens Ausgriff nach Süden. In: *Böhmen und seine Nachbarn in der Přemyslidenzeit.* Hg.: HLAVÁČEK, Ivan–PATŠOVSKÝ, Alexander. Ostfildern, 2011. 203–245.
- HOENSCH 1992. HOENSCH, Jörg K.: *Geschichte Böhmens von der slavischen Landnahme bis ins 20. Jahrhundert.* München, 1992.
- KÖRMENDI 2008. KÖRMENDI Tamás: *Az Imre, III. László és II. András magyar királyok uralkodására vonatkozó nyugati elbeszélő források kritikája.* Bölcsészdoktori értekezés. Budapest, 2008.
- KRISTÓ 2003. KRISTÓ Gyula: *Háború és hadviselés az Árpádok korában.* Szeged, 2003.
- KUTHAN 1996. KUTHAN, Jiří: *Přemysl Ottokar II. König, Bauherr, Mäzen. Höfische Kunst im 13. Jahrhundert.* Weimar, 1996.
- LECHNER 1994. LECHNER, Karl: *Die Babenberger. Markgrafen und Herzöge von Österreich. 976–1246.* Wien, 1994.
- NDB Neue Deutsche Biographie 10–12. 1975–1979 Onlinefassung
- PALACKÝ 1842. PALACKÝ, Franz: *Der Mongolen Einfall im Jahre 1241: Eine kritische Zusammenstellung und Sichtung aller darüber vorhandenen Quellennachrichten, mit besonderer Rücksicht auf die Niederlage der Mongolen bei Olmütz.* Prag, 1842.
- PALÓCZI HORVÁTH 1989 PALÓCZI HORVÁTH András: *Besenyők, kunok, jászok.* Gyomaendrőd, 1989.

- PAULER 1899. PAULER Gyula: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt* I–II. Budapest, 1899.²
- PREISER–KAPELLER 2009. PREISER–KAPELLER, Johannes: Die Hunde von Kuenring - Raubritter, Kolonisatoren und Klostergründer im mittelalterlichen Österreich. *Karfunkel–Zeitschrift für erlebbare Geschichte* 84. (2009) 87–92.
- PRINZ 1984. PRINZ, Friedrich: Böhmen im mittelalterlichen Europa. Frühzeit, Hochmittelalter, Kolonisationsepoche. München, 1984.
- RF Repertorium fontium historiae medii aevi. Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters. Bayerische Akademie der Wissenschaften. Elérhető: <http://www.repfont.badw.de/> (Letöltés ideje: 2015. 01. 19.)
- RÖSSE 1978/1979 RÖSSE, Joachim: Böhmen, Ottokar II. Přemysl und die Herren von Kuenring. In.: *Ottokar-Forschungen*. Hg.: APPELT, Heinrich et al. Verein für Landeskunde von Niederösterreich und Wien, 1978/1979. 382–400.
- SCHEIBELREITER 2010. SCHEIBELREITER, Georg: *Die Babenberger*. Reichsfürsten und Landesherren. Wien, 2010.
- SPINDLER 1969. Handbuch der Bayerischen Geschichte. Hg. Max SPINDLER. II. Das alte Bayern, der Territorialstaat vom Ausgang des 12. Jahrhunderts bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts. München, 1969.
- SZENDE 1999. SZENDE László: Harc a Babenberg-örökségért (1246–1261). *Sic Itur ad Astra*. 2–4. (1999) 263–306.
- SZÜCS 1993. SZÜCS Jenő: Az utolsó Árpádok. (História Könyvtár – Monográfiák) Budapest, 1993.
- TORU 1987. SENG Toru: IV. Béla külpolitikája és IV. Ince pápához intézett „Tatár-levele”. *Századok*. 121. (1987) 584–608.
- WATTENBACH–SCHMALE 1976. WATTENBACH, Wilhelm–SCHMALE, Franz Josef: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. I. Vom Tode Heinrichs V. bis zum Ende des Interregnum. Darmstadt, 1976.

ŽEMLIČKA 1998.

ŽEMLIČKA, Josef: Die Tradition der babenbergisch–přemyslidischen Heiratsverbindungen. In: Böhmisches–österreichische Beziehungen im 13. Jahrhundert. Österreich (einschließlich Steiermark, Kärnten und Krain) im Großprojekt Ottokars II. Přemysl, König von Böhmen. Hg. Marie BLÁHOVÁ–Ivan HLAVÁČEK. Prag, 1998. 77–84.

ZÖLLNER 1982.

Die Quellen der Geschichte Österreichs. (Schriften des Instituts für Österreichkunde: 40) Hg. Erich ZÖLLNER. Wien, 1982.

Böhmisch–österreichische Beziehungen zwischen 1249 und 1254

Diese Studie behandelt die Veränderung der böhmisch–österreichischen Beziehungen zwischen 1249 und 1254. Seit der Regierung von Béla III. von Ungarn war das Verhältnis zwischen den zwei Königreichen äußerst harmonisch, was sich sowohl in dynastischen Beziehungen, als auch in gemeinsamen militärischen Operationen verkörpert hatte. In der behandelten Periode kam es aber zum Bruch dem Babenberger Erbe. Nach dem Tod Friedrichs des Streitbaren von Österreich trat das Privilegium minus in Kraft und ein Wettrennen ereignete sich im Kreise der Nachbarn um die Hände der Erbinnen, Margarete und Gertrud von Babenberg. Béla IV. von Ungarn und Wenzel I. von Böhmen bzw. der spätere Ottokar II von Böhmen waren in diesem Kampf Rivalen und später Feinde. Diese Wende ereignete sich natürlich nicht von einem Tag zum Anderen, es vergingen mehrere Jahre nach bis sie zu den Waffen griffen. Die Studie versucht anhand österreichischer, böhmischer bzw. russischer erzählenden Quellen und anhand der königlichen Urkunden von Ungarn, diesen Vorgang in Einzelheiten darzustellen.

Nach dem Tode Friedrichs des Streitbaren hat zuerst der mährische Markgraf Vladislav und nach dessen unerwartetem Tod Hermann V. von Baden das Herzogtum Österreich erworben. In den Jahren bis 1250 waren die zwei Mächte noch die engsten Verbündete, obwohl sie beide über die Ansprüche des Anderen Bescheid wussten. Als sich Ottokar 1249 gegen seinen Vater erhob und fast ganz Böhmen erobert hatte, wendete sich Wenzel an Béla IV., der ihm Hilfstruppen sandte und half sein Land zurückzugewinnen. Im nächsten Jahr kam es dann zu einer kleineren Grenzstreitigkeit zwischen Ungarn und Österreich. In diesem Konflikt hatte der böhmische König die Rolle des Vermittlers übernommen und Béla IV. überredet die Waffen bei Seite zu legen. Kurz darauf starb aber Hermann von Baden und die österreichisch–steierische Ministerialen unterwarfen sich Wenzel, der seinen Sohn, Ottokar mit Margarete von Babenberg verheiratet hatte. Unter dem Vorwand, er wolle nur Gertruds von Babenberg Rechte und Interessen durchsetzen fiel Béla IV. mit Kumanen in die Herzogtümer und später auch in Mähren ein. Dies wiederholte er auch 1253 von mehreren verbündeten Fürsten unterstützt, konnte aber nur wenige Ergebnisse vorweise. Der im Jahre

1254 geschlossene Frieden teilte die Herzogtümer zwischen Ungarn und Böhmen auf, der Wettkampf um die Babenberger Erbe war aber noch lange nicht gelöst.